



УДК 336.225.68

**Фролова Н.Б.**, канд. екон. наук  
науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування  
НАН України

## ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ ТА США

*Узагальнено основні фактори впливу на свідомість платників податків, проведено порівняльний аналіз окремих норм податкового законодавства України та США з метою виявлення недоліків у оподаткуванні доходів в Україні, які призводять до виникнення податкових ухилень. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення податкової системи України з точки зору її впливу на покращення свідомості платників податків та мінімізації обсягу податкових ухилень, зокрема, обґрунтовано доцільність запровадження загальнообов'язкового декларування доходів та витрат.*

*Ключові слова:* податкові ухилення, податкова свідомість, податкова декларація.

**JEL:** H260

Податкові надходження як основне джерело доходів бюджету відіграють важливу роль у забезпеченні повноцінного соціально-економічного розвитку держави. В сучасних умовах відчутно зросла волатильність податкових доходів держави в Україні, що створює серйозну загрозу зростання дефіциту державного бюджету. До такого стану справ призвела низка причин. По-перше, скорочення темпів зростання доходів населення, а в деякі періоди – навіть номінальне зниження рівня доходів, зважаючи, що податок на доходи фізичних осіб становить значну частку податкових надходжень. Так, за нашими розрахунками, офіційні доходи домогосподарств у 2011 р. та 2012 р. зросли лише на 15% по відношенню до попередніх років. Водночас, наприклад, у 2008 р. офіційні доходи домогосподарств зросли більш ніж на 35% по відношенню до 2007 р. У середньому ж щорічні темпи зростання офіційних доходів домогосподарств у 2006–2010 рр. становили 23,6% [1]. До того ж, за даними моніторингових опитувань населення України, особистий доход у розрахунку на одного члена родини в квітні 2013 р. знизився в середньому по Україні до 1876 грн порівняно з 1929 грн у квітні 2012 р. [2, с. 216]

По-друге, причиною скорочення бюджетних доходів від оподаткування став високий рівень податкових ухилень, зумовлений прагненням індивідів залишити у своєму розпорядженні більше коштів у період стагнації економіки, незважаючи на незаконність такого способу.

За свідченням міжнародних експертів, причиною поширення податкових ухилень у країнах, що розвиваються, на відміну від промислово розвинених країн світу, є саме економічна нестабільність. Так, за даними 2008 р., через приховування капіталу від оподаткування бюджету країн, що розвиваються, недоотримали близько 385 млрд дол. [3, с. 11–12]. Основним предметом наукових дискусій у цьому контексті є боротьба з податковими офшорами та більш жорсткий контроль державних податкових органів за діяльністю суб'єктів господарювання.

Проведений нами **аналіз досліджень і публікацій** вітчизняних науковців із питань податкових ухилень показав, що в Україні такими дослідженнями займаються провідні вчені В.Вишневський, А.Веткін, В.Мельник, А.Соколовська та ін.

Так, В.Мельник відстоює ідею, що для добровільної сплати податків необхідно налагодити "атмосферу довіри та партнерства у взаємовідносинах між платниками податків та контролюючими органами" [4, с. 15].



У свою чергу А.Соколовська та І.Майбуров, базуючись на результатах аналізу моделі раціонального вибору платників податків, дійшли висновку, що для скорочення податкових ухилень більш важливе значення має "висока ймовірність виявлення податкових ухилень" [5, с. 10].

В.Вишневський та А.Веткін до основних чинників, що заважають виявленню податкових ухилень у корпоративному секторі України, відносять корупцію чиновників і політиків, а також активну діяльність посередників (наприклад конвертаційних центрів), спрямовану на приховування від оподаткування реального доходу вітчизняних підприємців. В.Вишневський та А.Веткін відзначають, що для протидії податковим ухиленням покарання за податкові порушення мають нести не лише самі платники податків, а й посередники. Крім того, вони обґрунтовують доцільність скасування податку на прибуток підприємств з метою зменшення зацікавленості суб'єктів господарювання занижувати свій реальний дохід в цілях ухилення від оподаткування [6, с. 342–367].

Проте за відсутності загального декларування доходів контроль за виконанням податкового законодавства є доволі обмеженим і виявлення, наприклад, незадекларованих доходів, отриманих громадянами не з офіційних джерел, практично неможливе. Крім того, визначення обсягів податкових ухилень, що базується на результатах податкової перевірки негенеральної сукупності платників податків, є також недостатньо достовірним, а тому не може слугувати критерієм для оцінки ефективності заходів щодо протидії податковим ухиленням. Враховуючи зазначене, загальнообов'язкове декларування доходів є надзвичайно важливим етапом у боротьбі з податковими ухиленнями.

Але поки загальнообов'язкове декларування доходів в Україні лише перебуває на етапі розроблення, важливим напрямом у вирішенні цієї проблеми є вплив на податкову свідомість платників з метою спонукання їх до добровільної сплати своїх податкових зобов'язань і до належного дотримання норм чинного податкового законодавства. В цьому контексті окремої уваги заслуговує аналіз факторів, що зумовлюють виникнення податкових ухилень, а також розгляд питань впливу на податкову свідомість платників.

**Метою статті** є виявлення факторів впливу на податкову свідомість платників, аналіз податкового законодавства України з точки зору виявлення недоліків, що створюють сприятливі умови для виникнення податкових ухилень, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення податкової системи України з метою мінімізації обсягу податкових ухилень, зокрема, обґрунтування доцільності запровадження загальнообов'язкового декларування доходів та витрат.

#### ***Зміст поняття "податкові ухилення" та передумови їх виникнення***

Згідно з традиційними економічними поглядами податкові ухилення – це "форма зменшення податкових та інших обов'язкових платежів, за якої платник податків навмисно чи ненавмисно ухиляється від сплати податків або скорочує розмір своїх податкових зобов'язань із порушенням норм чинного законодавства" [7, с. 385].

З цього визначення випливає, що до виникнення податкових ухилень призводять порушення податкового законодавства, зумовлені не лише навмисними, а й ненавмисними діями платників. Ідеться насамперед про те, що недоліки самої системи оподаткування, як непрозорість податкових норм, часті та непередбачувані зміни у податковому законодавстві, що ускладнюють правильне розуміння податкових норм, можуть викликати непорозуміння при заповненні податкових декларацій та похибки при проведенні відповідних розрахунків, а отже, стати причиною виникнення ненавмисних податкових ухилень [8, с. 6, 17].

При навмисних податкових ухиленнях у більшості випадків має місце фальсифікація платниками податків даних щодо отриманих доходів. Саме через це виявлення таких податкових ухилень та усунення факторів, що спонукають до них платників,



є набагато складнішим завданням. Враховуючи це, вивченням передумов виникнення податкових ухилень займається багато західних і вітчизняних науковців.

Одним із фундаментальних теоретичних досліджень податкових ухилень є аналіз простої статичної моделі, проведений американськими вченими М.Елінгхем та А.Сандмо в 1972 р. У своїй роботі ці автори дослідили те, як на податкові ухилення впливають розмір штрафів та податкові перевірки. Було доведено: що вищою є ймовірність проведення податкової перевірки, тим меншою є схильність індивідів до податкових ухилень, а отже, – вищим розмір їхнього оподаткованого доходу. Крім того, було встановлено обернено пропорційний зв'язок між розміром штрафів та обсягом податкових ухилень: чим вищим є розмір штрафних санкцій у разі викриття, тим вищою є податкова свідомість платників [9, с. 326]. Зазначимо, що багато сучасних робіт стосовно аналізу податкових ухилень ґрунтуються на результатах дослідження, проведеного М.Елінгхем та А.Сандмо.

До вагомого внеску у теоретичне обґрунтування передумов виникнення податкових ухилень слід також віднести висновки, що базуються на теорії суб'єктивної очікуваної корисності індивідів. Відповідно до цієї теорії, засновником якої в 1954 р. виступив американський вчений Л.Севідж, індивіди прагнуть максимізувати свою очікувану корисність. Одним із шляхів максимізації доходів після оподаткування є податкові ухилення. В результаті ухилення від сплати податків у розпорядженні індивідів залишається більший доход, що забезпечує покращення їх соціального добробуту [10, с. 657].

Згідно з висновками М.Елінгхем та А.Сандмо схильність окремих індивідів до податкових ухилень може бути також пов'язана з їхньою схильністю до ризику. При цьому в умовах високорозвинених країн експерти відзначають, що найбільшою мірою вдаються до податкових зловживань схильні до ризику індивіди, які мають високий рівень доходів [9, с. 330]. Для них приховання від оподаткування всього свого доходу або його частини є особливо вигідним, оскільки дозволяє максимізувати дохід після оподаткування.

Разом із тим необхідно зазначити, що для певних категорій платників, зокрема публічних осіб (політиків, меценатів, артистів), важливіше значення може мати не максимізація доходів після оподаткування, а збереження своєї ділової репутації. З огляду на це М. Елінгхем та А. Сандмо вважають, що такі індивіди є менш схильними до податкових ухилень, адже ймовірність викриття податкових ухилень створює ризик втрати їхньої ділової репутації [9, с. 326–327]. Таким чином, можна зробити висновок, що чим краща репутація у платника податків, тим менша його схильність до податкових ухилень.

Крім того, в теоретичних роботах стосовно податкових ухилень висловлюються ідеї, що платники податків більшою мірою схильні до приховання реальних доходів в умовах прогресивної шкали оподаткування, ніж плоскої чи регресивної [10, с. 659]. Цікаво відзначити, що такий висновок співпадає з думкою пересічних громадян. Так, за результатами соціологічного опитування, проведеного в Україні в 2012 р., понад 70% опитаних респондентів висловили думку про те, що у разі переходу до прогресивної шкали оподаткування в Україні високозабезпечені платники податків приховуватимуть більше своїх доходів. Незважаючи на це, більша частка населення вважає справедливою саме прогресивну систему оподаткування: за неї висловилося близько 45% опитаного населення порівняно з 24,9% тих, хто вважає справедливою пропорційну систему оподаткування доходів [11, с. 47–48].

Одна з основних причин, чому в таких слаборозвинених економіках, як Україна, ухилення від оподаткування поширене не тільки серед заможних, а й серед малозабезпечених верств населення, полягає в тому, що для останніх доход має високу граничну корисність і податкові ухилення є їхнім способом виживання в скрутних економічних умовах [12, с. 29].

Як пояснює відомий американський економіст, лауреат Нобелівської премії Д.Норт, ключем до розуміння існуючої в сучасному світі дивергенції рівня податкових ухи-



лень є міжкраїнова дивергенція траєкторій попереднього інституціонального розвитку. Свою теорію Д.Норт обґрунтовує тим, що уряди країн, які впродовж тривалого періоду не мали економічної стабільності, не забезпечували захист прав своїх громадян, сьогодні не користуються довірою у своїх громадян. Ось чому податкова свідомість у таких країнах є низькою. Водночас у країнах, де політична та економічна ситуація певний період була стабільною, у громадян сформувалося відчуття впевненості у захисті власних інтересів, що позитивно вплинуло на високий рівень добровільної податкової свідомості. Зважаючи на інституціональну теорію Д.Норта, можна зробити кілька важливих висновків:

- по-перше, податкова свідомість громадян формується впродовж тривалого періоду, а отже, вплинути на неї та змінити її у короткостроковий період неможливо;
- по-друге, досягти позитивних зрушень у податковій свідомості платників однієї країни за рахунок запозичення досвіду іншої, навіть більш успішної, країни неможливо, якщо при цьому не враховується траєкторія попереднього інституціонального розвитку країни, тобто не відбувається їх адаптація до соціально-економічних умов самої країни [13, с. 132–133].

За цією логікою високий рівень податкових ухилень у країнах із перехідною економікою та країнах, що розвиваються, може бути обумовлений незадоволенням платників податків діяльністю свого уряду. В таких умовах поширенню податкових ухилень, як відзначають експерти Й.Ендвіг та К.Мене, сприяє також те, що такі порушення законодавства не засуджуються іншими платниками податків. Тут стимулом до податкових порушень стає приклад інших платників податків, а тому ухилення від оподаткування стають для індивіда менш ризикованими [14]. На думку Дж.Елма та Х.Мартінес-Васкеса, зокрема, саме такі чинники обумовлюють відносно високий рівень податкових ухилень у країнах колишнього Радянського Союзу попри те, що ці країни на сьогодні мають бюджетно-податкову систему, практично ідентичну іншим постсоціалістичним країнам [15, с. 11].

З огляду на викладене високий рівень податкових ухилень може бути пов'язаний не лише із бажанням суб'єктів малого підприємництва зберегти у своєму розпорядженні більше доходів, а й, зокрема, з прагненням компенсувати собі таким чином значні витрати часу та зусиль на дотримання норм податкового законодавства, які змушені нести приватні підприємці. Так, згідно з оцінкою, проведеною Світовим банком та PriceWaterhouse Coopers, на розрахунок та сплату податків в Україні в 2013 р. у середньому підприємець витрачав 390 годин на рік. Для порівняння, цей показник в Австрії становив 166 годин, у Норвегії – 88 годин, у США – 175 годин. Загалом за рейтингом простоти сплати податків, в якому, окрім витрат часу, враховуються також рівень податків і кількість податкових платежів, Україна в 2013 посідала 165 місце в світі [16, с. 91]. Отже, високий рівень непрямих витрат (витрат часу, зусиль) може породжувати додаткові податкові ухилення. Зазначимо, що висновок про несприятливий вплив надмірних податків на податкову свідомість не є новим. Іще Дж. Мілль писав, що жоден податок не повинен бути настільки високим, щоб створювати стимули для ухилень від його сплати [17, с. 249].

Поряд із тим існують заходи, які позитивно впливають на податкову свідомість платників і таким чином протидіють поширенню податкових ухилень. Одним із важливих заходів протидії податковим порушенням у сфері оподаткування є встановлення високих штрафів і проведення регулярних аудиторських перевірок з метою виявлення та покарання платників податків, які приховують свої доходи від оподаткування. Однак слід враховувати, що посилення контролю податкових органів за діяльністю суб'єктів господарювання з метою виявлення платників, які ухиляються від сплати податків, з одного боку, дозволяє збільшити доходи бюджету за рахунок податків та штрафів, а з іншого – потребує додаткових бюджетних видатків, пов'язаних із фінансуванням заходів податкового контролю. Це призводить до потреби збільшувати ставки оподаткування та/або розширювати податкову базу, а отже, рівень оподаткування, який забезпечує достатній обсяг податкових надхо-



джен, за наявності податкових ухилень буде вищим, ніж за їхньої відсутності. Крім того, у відповідь на скорочення податкових надходжень уряд може вдаватися до скорочення фінансування з бюджету суспільних благ та послуг. Очевидно, що це негативно впливає на якість життя та добробут населення, яке користується цими суспільними послугами [18, с. 34].

### *Економічні наслідки податкових ухилень*

Роль податкової системи як інструменту економічного зростання значною мірою залежить від адекватності оподаткування умовам, що склалися в економічному середовищі. Значний позитивний вплив на темпи економічного зростання справляє така податкова система, котра відповідає принципу соціальної справедливості оподаткування, згідно з яким розмір податкових зобов'язань платників встановлюється відповідно до рівня їхньої платоспроможності. Так, відповідно до принципу вертикальної справедливості оподаткування платники з меншим доходом мають нести менше податкове навантаження, а платники з вищими доходами, відповідно, більше. Саме такий підхід дозволяє забезпечити справедливий розподіл податкового навантаження, що відповідає платоспроможності різних за рівнем доходів верств населення.

Однак те, наскільки справедливо розподіляється податкове навантаження, залежить не лише від податкового законодавства, а й від податкової свідомості самих платників податків. Як відомо, на практиці не всі платники податків достовірно звітують про свої доходи і не в повному обсязі сплачують податкові зобов'язання. В результаті виникають диспропорції у розподілі податкового навантаження між сумлінними та несумлінними платниками, оскільки його лєвова частка перекладається на більш сумлінних платників податків. Таким чином, податкові ухилення не лише негативно впливають на доходи бюджету, а й зумовлюють викривлення розподілу податкового навантаження та ведуть до порушення справедливості податкової системи.

Вигоди від податкових ухилень одержують переважно економічні суб'єкти, які діють у неформальному секторі економіки (насамперед малі підприємства, а також самозайняте населення), тоді як, наприклад, наймані працівники такими вигодами практично не користуються. В результаті цього податкове навантаження розподіляється між економічними суб'єктами не відповідно рівню їхніх доходів чи споживання, як це має відбуватися згідно з принципом вертикальної та горизонтальної справедливості оподаткування, а залежно від бажання та здатності економічних суб'єктів порушувати податкове законодавство та/чи використовувати податкові лазівки. Такий стан справ загострює проблему соціальної нерівності і, відповідно, викривлює спроможність податкової системи здійснювати перерозподіл доходів між різними верствами населення.

Отже, серйозною проблемою, яку спричинюють податкові ухилення, є недосконалий перерозподіл доходів у суспільстві. Це пов'язано з тим, що через приховування доходів від оподаткування податковий тягар, який несе заможний індивід, може виявитись меншим порівняно з податковим тягарем, який несе малозабезпечений індивід. Таким чином, податкові ухилення ведуть до зменшення прогресивності податкової системи, що в свою чергу породжує соціальну несправедливість у розподілі податкового тягара між верствами населення з різним рівнем доходів.

Податкові ухилення також загострюють проблему недосконалої конкуренції на ринку праці та товарів і послуг. За умов відсутності належного податкового контролю відбувається витіснення з ринку сумлінних платників. Так, у результаті податкових ухилень у суб'єктів господарювання виникає надлишок фінансових коштів, який вони можуть у т.ч. інвестувати в свою господарську діяльність [19]. Крім того, податкові ухилення дозволяють несумлінним платникам – суб'єктам малого підприємництва скоротити собівартість виробництва продукції (товарів та послуг), що дає їм конкурентні переваги на ринку. В результаті відбувається витіснення сумлінних платників податків – суб'єктів малого підприємництва, витрати яких (включаючи податки) є вищими [20].

**Виявлення податкових ухилень: досвід США та ситуація в Україні**

В останні десятиліття багато промислово розвинених країн світу розробили різні методи боротьби з ухиленнями від сплати податків, серед яких податковий контроль та штрафи є одними з найпоширеніших. Висока ефективність виявлення податкових ухилень, наприклад у США, значною мірою обумовлена жорсткими вимогами, які висуваються до кожного платника податків щодо документального підтвердження доходів та кожної статті витрат, що підлягають вирахуванню з оподаткованого доходу. При проведенні контролю доходів та витрат використовуються також додаткові джерела інформації, зокрема, документи публічного характеру, податкова звітність за попередні роки та звітність третьої сторони.

Роботодавці США, як і України, показують виплачену заробітну плату та податки, утримані з кожного найманого працівника. Однак на відміну від України в США фінансові установи (банки, кредитні спілки тощо) також подають інформаційні декларації про виплачені фізичним особам відсотки за депозитами (форма 1099-INT), дивіденди (форми 1099-DIV та 1099-PATR) тощо. Це дозволило американським експертам підвищити ефективність виявлення податкових ухилень більш ніж утричі порівняно з попереднім періодом, коли така звітність не подавалася [21, с. 218].

Як показує досвід США, важливу роль у заохоченні громадян до подання декларацій відіграє наявність стимулів у вигляді можливостей для скорочення своїх податкових зобов'язань або відшкодування раніше сплачених податків. В Україні проводиться перерахунок розміру оподаткованого доходу завдяки вирахуванню неоподаткованого мінімуму доходів (податкової соціальної пільги) та певних видів витрат, що підлягають вирахуванню з бази оподаткування (податкових знижок). Однак податкові пільги застосовуються лише по відношенню до трудових доходів і не поширюються на інші види доходів, наприклад, доходи від власності чи капіталу. Відповідно такий підхід не заохочує громадян до декларування інших доходів, окрім трудових.

На відміну від України, право на неоподатковуваний мінімум доходів (3800 дол. США на кожного члена сім'ї платника податків, включаючи дружину/чоловіка, дітей та інших утриманців) у США має кожен платник податків, незалежно від рівня оподаткованого доходу.

Зазначимо, що хоча в податковому законодавстві України також передбачено зменшення бази оподаткування на суму податкової соціальної пільги і дозволяється застосування істотної кількості податкових знижок, вони є недостатньо ефективними інструментами впливу на податкову свідомість основної маси громадян, оскільки характеризуються цілим рядом обмежень. У першу чергу ці обмеження стосуються того, хто має право на застосування зазначених пільг. Так, згідно зі ст. 169 Податкового кодексу України право на податкову соціальну пільгу мають лише ті громадяни, чий дохід у вигляді заробітної плати не перевищує місячний прожитковий мінімум, помножений на 1,4 (у 2013 р. – 1610 грн на місяць). При цьому сума, на яку зменшується оподатковуваний дохід, становить 573,50 грн на місяць. Це означає, що навіть у разі одержання мінімальної заробітної плати (1147 грн на місяць у січні-листопаді 2013 р.), при вирахуванні податкової соціальної пільги людина повинна буде сплатити податок на доходи за ефективною ставкою близько 6,6%<sup>1</sup>.

Як і у випадку податкової соціальної пільги, податкова знижка, згідно зі ст. 166 Податкового кодексу України, може застосовуватися виключно до доходу, отриманого платником податку у вигляді заробітної плати, зменшеної на суму єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Інші суми доходів не враховуються при визначенні суми податку, що підлягає поверненню у зв'язку з використанням права на податкову знижку.

<sup>1</sup> За розрахунками автора.



До переліку витрат, які платник податку може включити до податкової знижки з метою зменшення суми сплаченого податку, відносяться, зокрема:

- відсотки, сплачені платником податку за користування іпотечним житловим кредитом;
- пожертвування або благодійні внески, зроблені платником податків на користь неприбуткових організацій (обмежується розміром, що не перевищує 4% суми загального оподаткованого доходу);
- витрати на здобуття середньої професійної або вищої освіти платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати (у 2012 р. – не більше 1500 грн на рік у розрахунку на кожну особу, яка навчається);
- сума коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування, у тому числі для придбання ліків, оплати послуг з реабілітації тощо;
- страхові платежі (страхові внески, страхові премії) та пенсійні внески (в 2012 р. у сумі, що не перевищує 1500 грн на рік на платника податку, або у сумі, що не перевищує 750 грн на кожного застрахованого члена сім'ї);
- витрати на оплату допоміжних репродуктивних технологій (не більше третини доходу у вигляді заробітної плати);
- витрат на переобладнання транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішевого, біоетанолу, біодизеля, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива [22].

Отже, як видно, перелік витрат, які можуть бути вираховані з суми сплаченого податку доходу громадян, в Україні доволі обмежений: у ньому практично відсутні витрати, що несе фізична особа та які пов'язані з її життєдіяльністю. Так, податкові знижки не поширюються, наприклад, на витрати, пов'язані з веденням професійної діяльності (зокрема, на витрати на транспортний засіб чи власне житлове приміщення, що використовується для роботи). Стосовно ж вирахування суми коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування, у тому числі для придбання ліків, оплати послуг з реабілітації тощо, то ця податкова знижка на сьогодні не застосовується, а почне діяти лише з набуттям чинності закону про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування. Крім того, не підлягають вирахуванню збитки внаслідок нещасного випадку, стихійного лиха або злочину.

На відміну від України, в США неоподатковуваний мінімум доходів застосовується без виключення до всіх платників та всіх видів доходів (незалежно від рівня та джерела походження). За нашими розрахунками, завдяки тому, що неоподатковуваний мінімум доходів у США в 2012 р. становив 3800 дол. на рік, або 317 дол. у середньому щомісячно, а мінімальний рівень доходів, що підлягають оподаткуванню, – 8700 дол. на рік, або 725 дол. у середньому щомісячно, то ефективна ставка оподаткування при цьому становила лише близько 5,6%, тобто щонайменше на 1 в. п. нижче, ніж в Україні.

### Висновки для України

Отже, із зазначеного випливає, що однією з важливих передумов протидії податковим ухиленням в Україні має стати запровадження обов'язкового декларування доходів фізичних осіб. Сьогодні в Україні декларуванню підлягають лише платники податків, що мають декілька джерел доходів, а також державні службовці. Водночас для покращення податкової свідомості подавати декларацію повинні всі без винятку громадяни, навіть ті, які отримують доход, який наразі не підлягає оподаткуванню, зокрема, пенсіонери, студенти, безробітні, які отримують допомогу по безробіттю та ін. Такий крок забезпечить більш повний податковий контроль за доходами в країні й дозволить мінімізувати випадки ухилень від оподаткування, зумовлені неподанням податкових декларацій.

Також одним із напрямів вдосконалення системи оподаткування України у частині створення сприятливих умов для проведення обов'язкового загального декларування доходів є зняття обмежень щодо застосування податкової соціальної пільги по відношенню до громадян з вищими доходами, а також розширення переліку видів доходів, з яких може проводитись вирахування витрат. Зокрема, на нашу думку, доцільно запровадити вирахування з оподатковуваного доходу витрат на придбання основного житла (додатково до вирахування відсотків за іпотечним кредитом), що сприятиме покращенню якості життя громадян та розвитку будівництва.

Крім того, доцільно збільшити розмір податкової соціальної пільги принаймні до рівня прожиткового мінімуму, що сприятиме соціальному захисту малозабезпечених громадян.

### Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] Доступний з : <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Балакірева О.М. Самооцінка матеріального становища, обсяг тінювих доходів та фінансова поведінка населення України / О.М.Балакірева, Д.А.Дмитрук // Український соціум. – 2013. – № 2(45). – С. 207–228.
3. Riccio S. The international crisis of income taxation: combating tax havens, capital flight and corruption [Електронний ресурс] // 15th Commonwealth Law Conference, 9–13 September 2007 : paper. – Nairobi, 2007. – 28 p. – Доступний з : <http://eprints.lancs.ac.uk>.
4. Мельник В.М. Податковий кодекс та фіскальне партнерство: обумовленість та суперечності / В.М.Мельник, М.М.Мельник // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 14–20.
5. Майбуров И.А. Проблема уклонения от налогов: теоретический анализ, изучение факторов и последствий / И.А.Майбуров, А.М.Соколовская // Вестник УРФУ. Серия: экономика и управление. – 2012. – № 3. – С. 4–15.
6. Налогообложение: теории, проблемы, решения / [В.П.Вишневский, А.С.Веткин, Е.Н.Вишневская и др.] ; под общ. ред. В.П.Вишневого. – Донецк : ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
7. Майбуров, И.А. Теория налогообложения. Продвинутый курс: учебник для магистрантов, обучающихся по специальностям "Финансы и кредит", "Бухгалтерский учет, анализ и аудит" / И.А.Майбуров, А.М.Соколовская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 591 с. – (Серия "Magister").
8. Reducing the Federal Tax Gap. A Report on Improving Voluntary Compliance, Internal Revenue Service. – U.S. Department of the Treasury, August 2007. – 98 p.
9. Allingham M.G., Sandmo A. Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis // Journal of Public Economics. – 1972. – No. 1. – P. 323–338.
10. Sandmo A. The theory of tax evasion: A retrospective Analysis // National Tax Journal. – 2005. – Vol. LVIII, No. 4. – P. 643–663.
11. Звіт про науково-дослідну роботу "Послуги з дослідження ринку та вивчення суспільної думки" (код ДК 74.13.1) "Організація та проведення соціологічних опитувань щодо визначення та оцінювання інституційних чинників формування податкової поведінки населення та економічних агентів". – ГО "Український інститут соціальних досліджень ім. О.Яременка" / кер. О.М.Балакірева. – К., 2012. – 477 с.
12. Луніна І.О. Визначальні фактори динаміки доходів бюджетів України у 1997–2002 рр. та шляхи подолання негативних тенденцій // Бюджетна політика та боргова стратегія України у 2003 році / за ред. д.е.н. Луніної І.О. – К. : Ін-т економічного прогнозування НАН України, 2002. – 96 с.
13. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А.Н.Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б.З.Мильнера. – М. : Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).
14. Andvig J. Chr., Moene K. How corruption may corrupt // Journal of Economic Behavior and Organization. – 1990. – № 13. – P. 63–76.
15. Alm J., Martinez-Vasquez J. Societal Institutions and Tax Evasion in Developing and Transitional Countries, Prepared for "Public Finance in developing and Transition Countries: A Conference in Honor of Richard Bird"/ International Studies Program Andrew Young School of Policy Studies ; Georgia State University. – 2001. – 51 p.
16. Paying Taxes 2014: The global picture A comparison of tax systems in 189 economies worldwide [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.pwc.com/payingtaxes>.
17. Милль Дж.С. Основы политической экономики : в 3-х т. – Т. 3 / пер. с англ. ; под общ. ред. А.Г.Милейковского. – М. : Прогресс, 1981. – С. 247–249.
18. Alm J., Martinez-Vasquez J., Schneider F. "Sizing" the Problem of the Hard-To-Tax // Taxing the Hard-to-Tax: Lessons from Theory and Practice. (Contributions to Economic Analysis; 268) / edit. by J. Alm, S.Wallace, J.Martinez-Vasquez. – Emerald Group Publishing, 2004. – 359 p.
19. Shneider F., Enste D.H. Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences // Journal of Economic Literature. – 2000. – Vol. XXXVIII. – P. 77–114.
20. Palda F. Evasive ability and the efficiency cost of the underground economy // Canadian Journal of Economics. – 1998. – № 31(5). – P. 1118–1138.
21. Фролова Н.Б. Досвід вимірювання рівня податкових ухилень в США: уроки для України // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології та організації : зб. наук. праць. – К. : ПП "Рута", 2013. – 261 с.





22. Податковий кодекс України (зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 28 січня 2014 року N 736-VII) [Електронний ресурс]. – Доступний з : [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).

Надійшла до редакції 27.05.2014 р.

**Фролова Н.Б.**, канд. екон. наук  
научний співробітник Інституту економіки і прогнозування НАН України

#### СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФАКТОРОВ УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ В УКРАИНЕ И США

Обобщены основные факторы влияния на сознательность налогоплательщиков, проведен сравнительный анализ отдельных норм налогового законодательства Украины и США с целью выявления недостатков налогообложения доходов в Украине, которые способствуют налоговым уклонениям. Разработаны предложения по совершенствованию налоговой системы Украины с точки зрения её влияния на сознательность налогоплательщиков и минимизацию налоговых уклонений, в частности, обоснована целесообразность введения всеобщего декларирования доходов и расходов.

**Ключевые слова:** налоговые уклонения, налоговое сознание, налоговая декларация.

*N.Frolova, PhD in Economics,  
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine*

#### A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FACTORS OF TAX EVASION IN UKRAINE AND USA

The purpose of the article is to reveal effects on the individual's tax compliance, to examine weak points of tax legislation of Ukraine that may induce tax evasion, and to develop recommendations for the improvement of Ukraine's tax system in terms of minimization of tax evasion, in particular, by introducing comprehensive tax reporting.

The article presents the findings of various theoretical and empiric investigations by leading domestic and foreign experts on the issues of estimation and detection of tax evasion. Generalization of the basic factors predetermining is based on the conclusions of the theory of subjective expected utility, institutional theory, as well as the results of analysis of a simple static model.

Considerable attention is given to the analysis of tax evasion effects on the economic growth as long as it distorts tax burden distribution and income redistribution, and aggravates imperfect competition.

Advantages of comprehensive tax reporting are justified in terms of the facilitation of the detection of tax evasion and counteraction to its emergence in the future. Based on USA experience, it is stated that the efficiency of this measure increases with certain incentives (such as tax abatements, credits, tax deductions and other tax allowances), which encourage voluntary reporting of the tax payers. However, according to the analysis of domestic tax legislation, such incentives are almost absent in Ukraine, and tax deductions are applied with considerable limitations. Consequently, basic directions for subsequent tax reform in Ukraine are outlined and recommendations to improve income tax are developed. Such recommendations include dropping restrictions on the application of social tax allowance, and expansion of the list of expenditures that can be deducted from taxable income.

**Key words:** tax evasion, tax conscience, tax declaration.